

RURALNO PLANIRANJE U KONTEKSTU ZELENE AGENDE: EVROPSKI PRINCIPI I PRIMERI DOBRE PRAKSE

Teodora Nikolić¹, Bojana Pjanović², Bojan Vračarević³

Apstrakt: Ruralna područja Evropske unije i njihovo stanovništvo danas se suočavaju sa mnogim izazovima, među kojima su depopulacija i starenje stanovništva, nedostatak infrastrukture, otežan pristup uslugama, dostupnost javnog prevoza, slabije mogućnosti za zapošljavanje, kao i specifični izazovi vezani za klimatske promene i degradaciju životne sredine. Istovremeno, ruralna područja se smatraju ključnim za tranziciju Evropske unije ka ekološki održivom društvu i suočavanje sa klimatskim promenama i izazovima zagađenja životne sredine, proizvodnje hrane i energije iz obnovljivih izvora, gubitka biodiverziteta, zaštite prirode i prirodnih resursa. U tom kontekstu, u Evropskoj uniji je razvijen strateški okvir koji integriše ključna pitanja vezana za održivu transformaciju ekonomije i društva i razvoj ruralnih područja, koji obuhvata Zelenu agendu Evropske unije i Evropsku viziju ruralnog razvoja, kao i niz strategija i politika, među kojima su: Strategija „od farme do viljuške“, Strategija za zaštitu biodiverziteta, Nova strategija za šume i Poljoprivredna politika.

Ključne reči: Ruralni razvoj, otpornost, pravedna zelena tranzicija, participativni pristup

RURAL PLANNING IN THE CONTEXT OF THE GREEN AGENDA: EUROPEAN PRINCIPLES AND GOOD PRACTICE EXAMPLES

Abstract: Rural areas in EU today face many challenges, including declining and aging population, lack of infrastructure, difficult access to services, availability of public transport, weaker employment opportunities, along with specific challenges related to climate change and environmental degradation. At the same time, rural areas are critical for the EU transition towards an environmentally sustainable society and facing climate change and the challenges of environmental pollution, food production, renewable energy and biodiversity loss. In that context, European Union developed strategic framework that deals with issues related to the sustainable transformation of the economy and society and rural areas, including the European Green Deal and Long-term Vision for the EU's Rural Areas, as well as a number of strategies and policies, among which are: the Farm to Fork Strategy, EU Biodiversity Strategy, New EU Forest Strategy and Common Agricultural Policy.

Key words: Rural development, resilience, just green transition, participatory approach

¹ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, Beograd, teodora.nikolic@gef.bg.ac.rs, ORCID 0000-0001-8148-5246

² Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, Beograd, bojana.pjanovic@gef.bg.ac.rs, ORCID 0000-0002-9431-833X

³ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, Beograd, bojan.vracarevic@gef.bg.ac.rs, ORCID 0000-0001-5010-2679

UVOD

Ruralna područja pokrivaju 83% teritorije i dom su 30% stanovništva Evropske unije (European Union, 2021). Međutim, ruralna područja i njihovo stanovništvo danas se suočavaju sa mnogim izazovima, među kojima su sa jedne strane: depopulacija i starenje stanovništva, nedostatak infrastrukture, otežan pristup uslugama (npr. kvalitetnom obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti itd.), dostupnost i kvalitet javnog prevoza, kao i slabije mogućnosti za zapošljavanje (European Commission, Joint Research Centre (JRC), 2021). Sa druge strane, ruralna područja se suočavaju sa specifičnim izazovima vezanim za klimatske promene i degradaciju životne sredine. Poljoprivreda i šumarstvo su ranjiviji od urbanih ekonomskih aktivnosti na češće nepovoljne klimatske događaje, kao što su oluje, poplave i suše, i gubitak biodiverziteta, što dugoročno predstavlja pretnju za budućnost ruralnih zajednica koje zavise od njih (European Commission, 2021).

Istovremeno, ruralna područja se smatraju ključnim za tranziciju Evropske unije ka ekološki održivom društvu i suočavanje sa rastućim društvenim izazovima, kao što su: zagađenje životne sredine, klimatske promene, proizvodnja hrane i biomase, proizvodnja energije iz obnovljivih izvora, gubitak biodiverziteta, zaštita prirode i prirodnih resursa (European Commission, Joint Research Centre (JRC), 2021).

U tom kontekstu, u Evropskoj uniji je razvijen strateški okvir koji integriše ključna pitanja vezana za održivu transformaciju ekonomije i društva i razvoj ruralnih područja, kao njihovog vitalnog dela. Taj okvir pre svega čine Zelena agenda Evropske unije i Evropska vizija ruralnog razvoja do 2040. godine, kao i niz strategija i politika koje su iz njih proistekle, među kojima su: Strategija „od farme do viljuške“ (*Farm to Fork Strategy: For a fair, healthy and environmentally-friendly food system*)⁴, Strategija EU za zaštitu biodiverziteta do 2030. godine (*EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives*)⁵, Nova strategija EU za šume do 2030. godine (*New EU Forest Strategy for 2030*)⁶ i Zajednička poljoprivredna politika za period od 2023. do 2027. godine (*Common Agricultural Policy (CAP) 2023-27*)⁷.

STRATEŠKI OKVIR ZA „ZELENU“ TRANSFORMACIJU RURALNIH PODRUČJA

Zelena agenda Evropske unije predstavlja odgovor na složene i međusobno povezane klimatske i ekološke izazove. Kao savremena strategija rasta, agenda ima za cilj da transformiše EU u održivo, pravedno i prosperitetno društvo, sa konkurentnom ekonomijom, koja podrazumeva efikasno korišćenje resursa i neutralisanje neto emisija gasova sa efektom staklene bašte do 2050. godine. Pored toga, ciljevi obuhvataju i eliminisanje zagađenja iz životne sredine, zaštitu i obnavljanje ekosistema i biodiverziteta, kao i uspostavljanje pravednog, zdravog i ekološki prihvatljivog prehrambenog sistema. U Agendi je naglašena i neophodnost pravednog i inkluzivnog prelaska na čistu, cirkularnu ekonomiju (čiji rast neće biti zasnovan na resursima) i čiste izvore energije, koji predviđa pružanje finansijske i tehničke podrške regionima, delatnostima i radnicima koji će se suočiti sa najvećim izazovima (European Commission, 2019).

⁴ Detaljnije na https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en

⁵ Detaljnije na <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/31e4609f-b91e-11eb-8aca-01aa75ed71a1>

⁶ Detaljnije na https://environment.ec.europa.eu/strategy/forest-strategy_en

⁷ Detaljnije na https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_en

Transformisanje ekonomije EU u pravcu održivosti podrazumeva osmišljavanje skupa sveobuhvatnih politika koje teže ka maksimiziranju koristi za zdravlje, kvalitet života, otpornost i konkurentnost i uvažavaju „zelenu zakletvu“ („*Do no harm*“). Da bi se sprovela Zelena agenda, neophodno je povećati svest o vrednosti zaštite i obnove prirodnih ekosistema, održivog korišćenja resursa i poboljšanja ljudskog zdravlja. Ističe se da aktivno učešće javnosti i poverenje u proces imaju presudan značaj za prihvatanje i uspešnu implementaciju politika (European Commission, 2019).

Strategija „od farme do viljuške“

Strategija „od farme do viljuške“, kao inicijativa proistekla iz Zelene agende, ukazuje na potrebu unapređivanja savremenih prehrambenih sistema, koji su odgovorni za skoro trećinu globalne emisije gasova sa efektom staklene bašte, doprinose zagađenju životne sredine, u velikoj meri koriste prirodne resurse, doprinose gubitku biodiverziteta, negativno utiču na zdravlje i ne omogućavaju pravednu raspodelu ekonomske dobiti za sve učesnike, posebno primarne proizvođače. Osnovni cilj Strategije je da prehrambeni sistemi Evropske unije postanu pravedniji, zdraviji i ekološki prihvatljiviji. To podrazumeva tranziciju ka održivom sistemu koji bi trebalo da: ima neutralan ili pozitivan uticaj na životnu sredinu; pomogne u mitigaciji i adaptaciji na klimatske promene; preokrene gubitak biodiverziteta; osigura proizvodnju hrane, tako da svi imaju pristup dovoljnoj količini zdrave i pristupačne hrane, uz istovremenu pravedniju raspodelu ekonomske dobiti (European Union, 2020).

Rastuća potražnja za kvalitetnijom, održivom i zdravijom hranom, otvara nove mogućnosti za ruralnu ekonomiju, koje mogu doprineti jačanju uloge poljoprivrednika i povećanju njihovih prihoda, kao što su prelazak na metode organske proizvodnje i razvoj kratkih lanaca snabdevanja, lokalne prerade i inovativnih proizvoda (European Commission, 2021).

Nova strategija EU za šume do 2030. godine

Šume pokrivaju 45% površine Evropske unije, čine 80% biodiverziteta i obezbeđuju izvor prihoda za 25% stanovništva. Međutim, uz rastuću potražnju za drvetom, šumske ekosisteme ugrožavaju i zagađenje vazduha i vode, gubici staništa i biodiverziteta i širenje urbanih područja (European Commission, 2025a; European Commission, 2021).

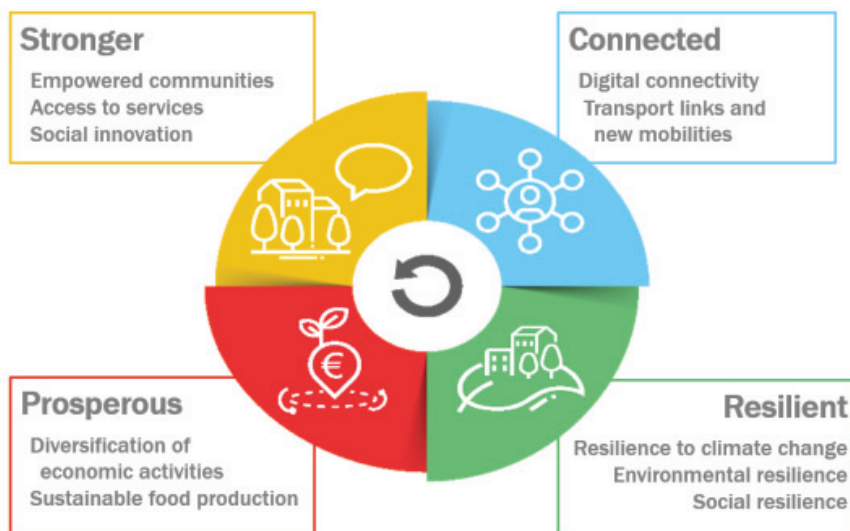
Nova strategija EU za šume do 2030. godine sadrži viziju i konkretne akcije za zaštitu, obnovu i održivo korišćenje šuma, u cilju borbe protiv klimatskih promena, preokretanja trenda gubitka biodiverziteta i osiguravanja otpornih i multifunkcionalnih šumskih ekosistema. Strategija uvažava i socio-ekonomske funkcije šuma za prosperitetna ruralna područja i podržava razvoj bioekonomije zasnovane na šumskim resursima u održivim okvirima. Aktivnosti predviđene strategijom usmerene su na: zaštitu i obnovu šuma i održivo upravljanje; pošumljavanje (planiranu sadnju 3 milijarde stabala do 2030. godine); promociju održive šumske bioekonomije za dugotrajne drvene proizvode; obezbeđivanje održive upotrebe drvnih resursa za biomasu; promociju bioekonomije koja nije zasnovana na resursima, uključujući ekoturizam; obezbeđivanje finansijskih podsticaja vlasnicima i upravljačima za poboljšanje kvantiteta i kvaliteta šuma; razvijanje veština i osnaživanje ljudi da doprinose modernoj, klimatski neutralnoj, resursno efikasnoj i konkurentnoj ekonomiji; i osiguravanje da proizvodi koji se konzumiraju u EU ne doprinose globalnom krčenju šuma (European Commission, 2021; European Commission, 2025b).

EVROPSKA VIZIJA RURALNOG RAZVOJA

Kako su razlike u karakteristikama ruralnih područja širom Evropske unije značajne, tako vrste i ozbiljnost problema sa kojima se suočavaju variraju od regiona do regiona (European Commission, Joint Research Centre (JRC), 2021). Dugoročna vizija EU za ruralna područja (do 2040. godine) prepoznaje raznolikost ruralnih teritorija širom Evrope, istovremeno identifikujući zajedničke izazove i mogućnosti. Od samog početka kreiranja vizije, posvećena je velika pažnja participativnom pristupu, tj. planiranju sa (umesto za) stanovništvom ruralnih područja. Evropska komisija je ostvarila saradnju sa Evropskom mrežom za ruralni razvoj (ENRD, skraćeno od *European Network for Rural Development*), nacionalnim ruralnim mrežama i relevantnim organizacijama, kako bi omogućila razmenu stavova i informacija sa zainteresovanim stranama u ruralnim područjima i izradila reprezentativne scenarije za budućnost ruralnih područja EU. Sprovedene su i otvorene javne konsultacije, niz radionica i onlajn „Nedelja ruralne vizije“, koje su omogućile građanima, civilnom društvu i zainteresovanim stranama da podele svoja mišljenja, iskustva, očekivanja i viziju budućnosti područja na kom žive. Na taj način, Evropska komisija je kreirala sveobuhvatnu viziju, sa akcionim planom, kako bi pomogla ruralnim zajednicama da ostvare svoj puni potencijal u decenijama koje dolaze (European Union, 2021).

Na osnovu identifikovanih potencijala, izazova i scenarija, u okviru dugoročne vizije su definisana četiri komplementarna polja delovanja u pravcu obezbeđivanja da ruralna područja do 2040. godine postanu jača, povezana, otporna i prosperitetna (Slika 1). Kroz četiri polja delovanja su sumirane zajedničke aspiracije ruralnih zajednica i njihovo viđenje budućnosti ruralnih područja EU, koja bi do 2040. godine trebalo da postanu:

1. Atraktivni prostori, koji se razvijaju harmonično, koristeći svoje specifične potencijale, i na lokalnom nivou pružaju rešenja za suočavanje sa efektima globalnih izazova.
2. Angažovana u upravljanju na različitim nivoima, u razvoju integrisanih strategija, primenom kolaborativnih i participativnih pristupa, korišćenjem prednosti krojenja politika po svojoj meri i veza sa urbanim područjima.
3. Sigurni izvori hrane i pružaoci ekonomskih prilika, dobara i usluga za društvo, kao što su prirodni materijali, obnovljivi izvori energije, ali i lokalni visokokvalitetni proizvodi, zadržavajući pravedan udeo generisane vrednosti.
4. Dinamične zajednice usmerene na blagostanje, koje podrazumeva zadovoljavanje egzistencijalnih potreba, pravedno društvo, prosperitet i kvalitet života, gde zajednica dobro funkcioniše i ima kapacitet za uzajamnu podršku.
5. Inkluzivne zajednice, u kojima se neguje međugeneracijska solidarnost i jednake mogućnosti za sve, i prihvataju novi članovi.
6. Izvori prirode, koji doprinose ostvarivanju ciljeva Zelene agende, kao što su postizanje klimatske neutralnosti i održivo upravljanje prirodnim resursima.
7. Vitalna mesta koja, kroz prilagođena rešenja, pružaju svima dostupne, efikasne i pristupačne usluge, kao što su: prevoz, obrazovanje, zdravstvena zaštita i nega, društveni život i snabdevanje.
8. Mesta koja koriste prednosti inovacija i pružaju jednak pristup novim tehnologijama i mogućnostima za sticanje naprednijih veština.
9. Mesta čije stanovništvo, koristeći svoje veštine, doprinosi tehnološkom, ekološkom i društvenom napretku.
10. Mesta diverziteta, koja koriste svoja jedinstvena bogatstva, talente i potencijale (European Commission, 2021; European Union, 2021).

Slika 1. Dugoročna vizija EU za ruralna područja (European Union, 2021)

inicijative za „zelenu” transformaciju ruralnih područja

Sastavni deo Ruralne vizije čini akcioni plan koji usmeren na: jačanje teritorijalne kohezije, kreiranje mogućnosti za privlačenje inovativnih delatnosti, obezbeđivanje pristupa kvalitetnim radnim mestima, promovisanje novih i unapređenih veština, obezbeđivanje bolje infrastrukture i kvalitetnih usluga i razvoj zasnovan na održivoj poljoprivredi i diversifikovanim ekonomskim aktivnostima. U okviru svakog polja delovanja (za jača, povezana, otporna i prosperitetna ruralna područja) akcioni plan definiše vodeće inicijative i prateće akcije (European Commission, 2021), a u nastavku su izdvojene one koje su značajnije sa aspekta „zelene” tranzicije.

Polje delovanja usmereno ka jačanju otpornosti ruralnih područja na klimatske promene, prirodne hazarde i ekonomske krize obuhvata zaštitu prirodnih resursa, obnovu predela (uključujući i kulturne) i tranziciju poljoprivrednih aktivnosti i lanaca snabdevanja u pravcu ekološke održivosti. Kako bi se istovremeno ojačala i socijalna otpornost ruralnih područja, kao preduslov za uspešnu realizaciju ekoloških inicijativa, neophodno je da tranzicija bude pravedna, tj. da uvažava potrebe svih stanovnika ruralnih područja, uključujući i one iz ugroženih grupa. U tom kontekstu predložene su inicijative za: podršku ruralnim opštinama u energetske tranziciji i borbi protiv klimatskih promena (kroz renoviranje zgrada, unapređivanje energetske efikasnosti, podsticanje lokalne proizvodnje energije iz obnovljivih izvora i smanjenje energetske siromaštva); obnovu i očuvanje močvara i tresetišta (koja imaju veliki potencijal sa aspekta klimatskih benefita, ali i upravljanja vodama i biodiverziteta); i unapređenje zdravlja zemljišta (kroz osnivanje „živih laboratorija”, edukacije, podsticanje učešća javnosti itd.) (European Union, 2025; European Commission, 2021)

Polje delovanja usmereno ka prosperitetu ruralnih područja odnosi se na diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti u cilju ostvarivanja pozitivnih efekata na zapošljavanje i povećanje dodate vrednosti poljoprivrede, prehrambene industrije, šumarstva i drugih bioekonomskih

aktivnosti, kroz: izradu održivih lokalnih ekonomskih strategija i edukaciju stanovništva ruralnih zajednica; umrežavanje proizvođača i manjih preduzeća kako bi se ekonomska dobit zadržala u ruralnim područjima; razvoj kratkih lanaca snabdevanja; promociju geografskih oznaka kojim se potvrđuje kvalitet lokalnih i tradicionalnih prehrambenih proizvoda; sinergiju turizma i poljoprivrede itd. U tom kontekstu predložene su inicijative za podsticanje: razvoja održive bioekonomije; obrazovanja, obuka i mogućnosti za zapošljavanje mladih; i umrežavanja proizvođača i grupa proizvođača. Predviđena je i podrška regionima u razvoju strategija koje maksimalno koriste njihove suštinske potencijale u proizvodnom, uslužnom i kreativnom sektoru, uz očuvanje samodovoljnosti i održivosti proizvodnje hrane (European Commission, 2021; European Union, 2025).

ULOGA POLJOPRIVREDNE POLITIKE U OSTVARIVANJU CILJEVA ZELENE AGENDE

Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije za period od 2023. do 2027. godine (*Common Agricultural Policy (CAP) 2023-27*) sadrži niz reformi koje otvaraju put ka pravednijoj, zelenijoj i politici zasnovanoj na rezultatima i predstavlja jedan je od ključnih izvora finansiranja za ruralna područja (European Commission, 2025c). Poljoprivredna politika se finansira preko Evropskog fonda za poljoprivredne garancije (*European Agricultural Guarantee Fund*), koji pruža direktnu finansijsku podršku poljoprivrednicima, i Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (*European Agricultural Fund for Rural Development*), koji obezbeđuje sredstva za socio-ekonomske i ekološke intervencije (EU CAP Network, 2025).

Osnovni cilj politike je da obezbedi održivu budućnost za evropske poljoprivrednike i omogući veću fleksibilnost državama EU da mere prilagode lokalnom kontekstu. Iz osnovnog proističe deset specifičnih ciljeva: osigurati pravedne prihode za poljoprivrednike, kako bi se unapredila dugoročna sigurnost proizvodnje hrane i diverzitet poljoprivrede, i osigurala njena ekonomska održivost; povećati konkurentnost; unaprediti položaj poljoprivrednika u prehrambenom lancu; doprinos mitigaciji i adaptaciji na klimatske promene, kroz smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte, skladištenje ugljenika i promociju održivih izvora energije; efikasno upravljanje prirodnim resursima i zaštita životne sredine (vode, vazduha i zemljišta); očuvanje predela, staništa i preokretanje trenda gubitka biodiverziteta; podrška obnovi generacija, kroz privlačenje i zadržavanje mladih poljoprivrednika; dinamična ruralna područja, zasnovana na zapošljavanju, rodnoj ravnopravnosti, socijalnoj inkluziji i lokalnom razvoju, kao i cirkularnoj bioekonomiji i održivom šumarstvu; zaštitita kvaliteta hrane i zdravlja, kroz održivu proizvodnju kvalitetne, bezbedne i nutritivno bogate hrane, redukovanje otpada od hrane i brigu o dobrobiti životinja; modernizacija poljoprivrede i ruralnih područja kroz razmenu znanja, inovacija i digitalizaciju⁸. Na osnovu navedenih ciljeva države EU formulišu svoje strateške planove za sprovođenje poljoprivredne politike, prilagođene lokalnim potrebama i uz uvažavanje ciljeva Zelene agende⁹ (European Commission, 2025c).

Reformisana poljoprivredna politika (za period od 2023. do 2027. godine) podstiče jači doprinos ostvarivanju ciljeva Zelene agende, kroz:

⁸ Detaljnije na https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27/key-policy-objectives-cap-2023-27_en

⁹ Detaljniji pregled Strateških planova za sprovođenje poljoprivredne politike svih država EU na https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans_en

- Veće zelene ambicije: planovi poljoprivredne politike usklađeni su sa regulativom iz oblasti klime i zaštite životne sredine. Svaka država je u obavezi da u svom strateškom planu iskaže veće ambicije u pogledu zaštite životne sredine i klime u poređenju sa prethodnim programskim periodom i dužna je da ažurira plan u slučaju izmene zakonske regulative;
- Pojačanu uslovnost: korisnicima sredstava su isplate povezane sa setom obaveznih uslova. Na primer, na svakoj farmi najmanje 3% obradivog zemljišta je posvećeno biodiverzitetu (sa mogućnošću dobijanja podrške za dostizanje 7%). Močvare i treseta su takođe zaštićena.
- Eko šeme: najmanje 25% budžeta za direktne isplate je dodeljeno eko šemama, koje predstavljaju podsticaje za klimatski i ekološki prihvatljive poljoprivredne prakse i pristupe (kao što su organska poljoprivreda, agroekologija itd.), kao i unapređenje dobrobiti životinja;
- Ruralni razvoj: najmanje 35% sredstava se dodeljuje merama za podršku klimi, biodiverzitetu, životnoj sredini i dobrobiti životinja;
- Operativne programe: u sektoru voća i povrća, operativni programi opredeljuju najmanje 15% svojih troškova za životnu sredinu;
- Klimu i biodiverzitet: najmanje 40% utrošenih sredstava poljoprivredne politike mora biti relevantno za klimu, uz podršku generalnoj obavezi da se 10% budžeta EU posveti ciljevima u oblasti biodiverziteta (European Commission, 2025c).

Evropska mreža za poljoprivrednu politiku

Mreža za poljoprivrednu politiku pruža podršku za dizajn i implementaciju strateških planova za sprovođenje poljoprivredne politike, monitoring i evaluaciju, i mogućnosti za razmenu znanja i inovacija. U okviru mreže je dostupna baza znanja i primera dobre prakse¹⁰ (finansiranih projekata i inicijativa), koji pokazuju kako primena poljoprivredne politike u praksi pomaže ruralnim područjima da se suoče sa širokim spektrom ekonomskih, ekoloških i društvenih izazova savremenog doba. Takmičenje za poljoprivrednu i ruralnu inspiraciju (*Agricultural and Rural Inspiration Awards*) svake godine slavi uspešne projekte finansirane od strane Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj i Evropskog fonda za garancije u poljoprivredi (EU CAP Network, 2025).

LITERATURA

EU CAP Network (2025). European CAP Network. Preuzeto sa

https://eu-cap-network.ec.europa.eu/about/eu-cap-network_en

European Commission (2019). The European Green Deal. Brussels: European Commission. Preuzeto sa <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>

European Commission. (2021). A long-term Vision for the EU's Rural Areas - Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040. Brussels: European Commission. Preuzeto sa <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0345>

European Commission. (2021). New EU Forest Strategy for 2030. Brussels: European Commission. Preuzeto sa <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0572>

¹⁰ Detaljnije na https://eu-cap-network.ec.europa.eu/good-practice_en

European Commission. (2025a). Forests. Preuzeto sa https://environment.ec.europa.eu/topics/forests_en

European Commission. (2025b). New EU forest strategy for 2030. Preuzeto sa https://environment.ec.europa.eu/strategy/forest-strategy_en

European Commission. (2025c). *The common agricultural policy: 2023-27*. Preuzeto sa https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-2023-27_en

European Commission, Joint Research Centre (JRC). (2021). Scenarios for EU rural areas 2040: Contribution to European Commission's long-term vision for rural areas. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Preuzeto sa <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC125368>

European Network for Rural Development. (2020). ENRD Thematic Group: The European Green Deal and Rural Areas Scoping Paper. Preuzeto sa https://ec.europa.eu/enrd/sites/default/files/egd_scoping_paper-v03.pdf

European Union. (2020). Farm to Fork strategy: For a fair, healthy and environmentally-friendly food system. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Preuzeto sa https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en

European Union. (2021). The EU rural vision. Preuzeto sa https://rural-vision.europa.eu/rural-vision_en#documents

European Union. (2025). Action Plan. Preuzeto sa https://rural-vision.europa.eu/action-plan_en